

LÄROBOK

I

FINLANDS

HISTORIA OCH GEOGRAFI.

FÖR

Gymnasier och Skolor.

Å B O.

TRYCKT HOS CHR. LUDV. HJELT.

1832.

✱

På S. S. Arwidssons förlag.

Imprimatur:

F. GRANBOM.

FINLANDS HISTORIA.

Erinran.

Alla folkslags äldsta öden äro insvepta i mörker och dunkel. — Tillfredsställandet af lifvets nödvändigaste behof, sysselsätter ensamt den mindre bildade menniskans hela ansträngning, och hennes tanke sträcker sig föga derutöfver. Ett sådant lefnadssätt erbjuder få märkvärdigheter, och det brister medel att åt minnet förvara äfven detta obetydliga. Sång och saga äro härtill, vid obekantskap med skrifkonsten, de enda utvägar; men under en följd af sekler utdör sången och sagan förstummas med de bortgående slägterna, och snart återstår af folkens barndoms år och deras fornhändelser, endast orediga efterljud och förvirrade bilder.

Detta inträffar isynnerhet, då folkstammar komma i beröring och framför allt i beroende af nationer, som stå på en högre odlings grad än de sjelfva. Det fremmande intränger allestädes genom sin större kraft, och inplanter sig hos de kufvade; det inhemska förqväfves och råkar i förgätenhet, ty fremlingen känner och älskar det icke, och den infödde sätter vanligen för ringa värde derpå, i bredd med det bättre

nya, samt förstår ej att uppskatta dess vigt såsom lemning från folkets forntid.

Sådant är förhållandet med de Finska stammarne. Troligast ännu icke bekanta med skrifkonsten, då de kommo i känd gemenskap först med Ryssar och sedan med Svenskar, samt utan att hafva öfverlevvat några politiska händelser af högre historisk märkvärdighet, förglömdes snart deras inhemska öden, emedan inga skriftliga häfder förvarade dem, och deras yttre handlingar ej haft vigtigare inflytande på omgifvande nationer. Med möda kan man således om Finnarne sammanleta några njugga underrättelser hos fremmande folkslag, der de händelsevis omtalas, vanligen såsom fiender, men sällan såsom bundsförvandter. Naturligtvis måste de ock då framställas under en mindre förmånlig teckning; ty man hade skådat dem med ett fiendtligt öga. Snart komma de ock i större eller mindre beroende af kringboende redan vida mera utbildade samhällen; de erhöillo aldrig någon känd politisk sjelfständighet i högre mening; den nya odlingen blef en utländsk och införd, och Finska folkslagens lott blef de underkufvades eller provinsens, den att sammansmälta med den beherrskande staten.

Uti alla dessa omständigheter förenade, ligger förklaringsgrunden till den ringa kännedom vi hafva om de Finska folkens äldsta tidskiften, samt hvarföre en så erkänt kraftfull, härdad och krigisk stam, om sig sjelf och sin fornålder kunnat förvara endast så obetydliga minnesmärken.

I.

INLEDNING.

Finska Folkstammarnes Forntid.

a). *Deras ursprung, boningsplatser och inflyttning till Norden.*

Under längst förflutna århundraden utgingo folkstammar ur östra och mellersta delen af Asien, hvilka sedermera spridt sig i nästan otaliga utgreningar, och intill sednaste tid bibehållit mer eller mindre tydliga bevis på en uråldrig förvandtskap. Historien har väl längesedan förlorat spåren af densamma; men en strängare språkforskning kan stundom utpeka några dunkla drag deraf. Till ofvannämde från Asien utgångne folkätter räknar man Hunner, Avarer, Turkar, Ungrare, m. fl. samt de Finska stammarne, såsom otvifvelaktigt beslägtade med Hungarer eller Ungrare.

Endast så vida har den historiska häfdegissningen kunnat utröna de Finska nationernas ursprung. Om deras äldsta boningsplatser anses utredt, att redan århundraden före Kristi födelse uppehölo sig utmed östra slutningen af Uralska bergsåsen Hunniska nationer, dem man gifvit namn af Östra Finnar, och hvilka voro dels stamförvandter och dels urfäder till medeltidens Hunner, samt till de Hungariska och egent-

ligen Finska folkslagen. Deras område utbredde sig, på ena sidan, ungefärligen emellan floderna Ob och Jaxartes, samt på den andra ifrån berget Imaus till Kaspiska hafvet. Inom dessa länder finner man dem länge qvarstående, intill kort före Kristi födelse, då man ser de Finska stammarna afskilda från de öfriga, förflyttade längre mot norden, ditträngde af Göthiska och andra nationer. De anträffas nu spridde vester om Ural, utmed stränderna af Wolga och Kama, sedermera invid Weichselfloden, uti seklerna näst efter Kristi födelse; men sina nordliga boningsplatser tyckas de hafva intagit först omkring slutet af fjerde århundradet.

Huruvida samt af hvilka folkslag Finnarnes nuvarande nordiska boningsplatser, innan deras inträngande derstädes, varit besatte, har länge och ofta blifvit omtvistadt. Det är bekant, att kusterna af Bottniska och Finska vikarne voro bebodde redan före Finnarnes inflyttning, och nordens urgamla invånare få i de äldsta häfderna namn af *Jotar*, utan att man förmått närmare utreda, till hvilken folkstam de böra hänföras. Vid ett stort antal gissningar häröfver, har man allmännast förenat sig derom, att anse dem vara af Finskt ursprung. Men utom det att ett stort antal icke ovigtiga historiska skäl tyckas bevisa, att dessa Jotar voro af samma ätt, som inbyggarna vester om Östersjön, synas ännu gängse mythiska berättelser och namn ej otydligt häntyda på en inom Finland äldre befolkning, till hvilken de inflyttande Finnarne stodo uti ett fiendtligt förhållande. Sålunda torde man

böra förklara berättelserna om *Hiisi*, *Wuorenwäki*, *Suuttaat*, m. fl. äfven som de många ortnamn hvilka äro bildade af ordet *Hiisi*, och tyckas påminna att någon af detta slägte bebodt den efter honom uppkallade platsen. — Vid Finnarnes inflyttning till de trakter dem de nu innehafva, var den inre delen af landet troligast ännu föga befolkad, och endast stränderna af Östersjön tätare bebodde. Till denna förmodan ledes man dels deraf, att historien icke förvarat det ringaste minne af ett inkräktande anfall eller en eröfring, då de Finska stammarne bosatte sig på dessa orter; dels deraf, att de inre orterna ännu intill nyare tider utgjorde utmarker och fiskelägen för sydligare inbyggare.

Under sitt utbredande från södern åt nordnen, hafva de Finska folkslagen öfver allt efterlemnadt spår, att de fordom, ehuru sannolikt under olika tider, bebott länderna från Kaspiska hafvet, genom Preussen och Ryssland, upp till Ishafvets stränder. Redan af ålder synas de varit delade uti två stora stammar, *Lappar* och *Finnar*, betydligt skilda från hvarandra både till språk, seder och lefnadssätt. De sednare tyckas åter sönderfalla uti tvenne större grenar, den vesträ och den östra, så benämde efter sitt läge till hvarandra, och hvilka man, med begagnande af nu kända förhållanden, kallar den *Tavastiska* och *Karelska*. Vid sin uppflyttning mot de nordligare länderna, tågade Lapparne alltid förut, påträngde af sina mäktigare stamförvandter, och dessa, som oafbrutet följde dem i spåren, utbredde sig i tvenne riktningar, mot

norr och vester; mot öster afstängdes de af den Ural-ska bergsåsen. Sålunda besattes Liffland och Esthland af den vestra eller Tavastländska grenen, och sedan tåget hunnit förbi yttersta östra spetsen af Finska viken, inträngde densamma vesterut emot den Bottniska. De östra Finnarne sökte sig boningsplatser längre åt norden, hunno der kusten af Hvita samt Ishafvet, och gingo sedermera den nordligare vägen till Kvænland (Österbotten) och Finnmarken; men spridde sig tillika äfven vesterut, i spåren efter sina dit åt allt mera framträngande släktförvandter. — Denna förslagsmening, hvartill man ledes vid betraktandet af ländernas läge och språkdialekterna, förklarar tillika, huru den Tavastländska grenen i Finland, blifvit på tvenne sidor, mot öster och norr, omgifven af den Karelska, och ej sjelf uppträngt till det höga nordn.

Men utom dessa tvenne stora stammar, hvilka slutligen funnit sina boningsplatser inom det egentliga Finland och närmast omgifvande länder, har Finska folkätten sönderfallit i ett stort antal mer eller mindre från hvarandra skilda utgreningar, alla nu mera underlydande den stora Ryska monarkien. Sådana äro *Ingrer* och *Ischorer* (uti Ingermanland), de förut omnämde *Estherna* och *Liverna* (i Esth- och Liffland), *Permier* eller *Permiäker* och *Sirjäner* (inom Perm, det fordna Bjarmaland), *Tscheremisser*, *Tschuvascher* och *Mordviner* (omkring Wolga), *Woguler* (på hvardera sidan om Uraliska bergen), *Wotjaker* och *Kondiska Ostiaker* (öster om Ural inom Sibirien); m. fl.

Bjarmerna blefvo bland dem alla i äldsta tider de ryktbaraste. Deras boningsplatser sträckte sig från sydöstra kusten af Hvita hafvet, på begge sidorna af Dvinafloden, ända ned emot Wolga och Kama. Med sina sydligare grannar förde de en vidsträckt och rikande handel. En väg för Indiska och andra Asiatiska varor till Norden, gick från trakterna af Kaspiska hafvet till staden Bolgar vid Wolgafloden, och derifrån genom Bjarmaland till Ishafvet, der de afhemtades af Skandinaverna. Denna handelsrörelse hopade rikedomar i Bjarmaland, utbredde der en allmän välmåga och bibragte dess invånare en vida högre bildning än deras öfriga stamförvandter hunnit erhålla. Ryktet om Bjarmalands skatter och glans spridde sig icke blott vidt omkring de nordiska länderna, utan ock till de Konstantinopolitanska Grekerna, samt ända ned till Perser och Araber.

Men det gafs ännu en annan källa till de gamla Bjarmernas magt och ära, och hvilken sannolikt icke ringa bidrog att öka deras rikedomar. Antingen utgjorde Bjarmerna af ålder en art prestkast bland de Finska folken, eller ock hade deras högre bildning förskaffat dem ett visst andeligt företräde framför sina stamförvandter. Åtminstone är det afgjordt, att man ensamt hos dem, bland alla de beslägtade utgrenningarne, får söka en mera utbildad religiös odling. Endast der vet man omtala en *Sumala* bild och en åtdensamma helgad plats, medelpunkten för folkets andaktsfulla tro. Likt förbundets ark och Jehovas tempel i Jerusalem samt Mahomets uti Mekka, synes *Su-*

malta helgedomen hafva utgjort ett allmänt föremål för alla Finska folkstammars gemensamma dyrkan. Norr ut på näset vid Vin-å (Dvinafloden) stod *Sumala* bilden inom en egen dertill helgad plats, omgifven med en hög skidgård, der några af landets inbyggare oafbrutet höllo vakt, och att vanhelga detta för dem vördnadsbjudande ställe, var det största hån dem kunde vederfaras. Hit bars aflidne rika mäns efterlemnade egendom, till en halfpårt, tredjedelen eller mindre, och skatterna förvarades här inblandade i stora mullhögar; och äfven efter slutade lyckliga resor, blefvo skänker hemburne åt detta heliga ställe. Sannolikt besöktes det såsom en national-helgedom, också af de mera aflägsna stammarne; med valfarterna förenade sig troligen, såsom vanligt, äfven handelsföretag, och härigenom uppstod med detta nordliga land en oafbruten gemenskap, hvilken åter ökade dess skatter och välmåga. Denna ort var ock det högsta målet för de djerfvaste nordiska äfventyrarnes åtrå, både i anseende till de skatter som här retade deras lystnad, och de faror hvarmed tillkämpandet af dem var förenadt.

Inom det egentliga Finland delade sig de invandrande Finska stammarne uti de ofvanföre nämde tvenne hufvudgrenarne, den *Tavastländska* och *Karelska*, hvilka bestämdt åtskiljas af språkdialekten, ehuru olikheten häruti ej är så stor att folket icke ganska lätt förstår hvarandra. Tavastarne besatte landet vester om Kymene elf och Päijäne sjö, utmed Finska och Bottniska vikarne, intill gränsen af Österbotten; deremot

intogo Karelarne den östra delen, utbredde sig norrut, befolkade Österbotten under namn af Kvæner, och sträckte slutligen sina gränser förbi Torneå, troligen långt nedåt det nu så kallade Norrbotten, kanske äfven sydligare, ehuru de åter härifrån blifvit utträngde, eller der småningom sammansmält med de Svenska invånarne. Det inre af landet, emellan ofvannämde tvenne stammar, synes ej genast hafva varit af dem besatt, utan beboddes det, ännu flera århundraden efter inflyttningen, af kringströfvande Lappar, till dess de undanträngdes till det högsta nordn. Och ännu uti 16:de seklet begagnades trakterna omkring norra stränderna af Päijäne, samt ofvanföre belägne sjöar, blott som fiskelägen af Tavastarne, hvilka, efter hvad förut är anmärkt, betraktade dem såsom sig tillhöriga utmarker.

b) Finnarnes äldsta Mythiska läror samt deras Skaldekunst.

De gamla Finnarne erkände ett högsta väsende, af dem kalladt *Jumala*, hvilket namn sedermera öfvergått att beteckna den enda och sanna Guden. Denne *Jumala* var, uti folkets begrepp, högt upphöjd öfver hela den öfriga stora gudaverld de diktade sig; han förekommer alldrig förblandad i de jordiska göromål som tilläggas dessa sednare; honom tillskrifvas inga kännetecken, inga serskildta egenskaper. Han *var*: han var den ende, den högste; den som osynlig beherrskade allt. I Bjarmaland hade man uppställt hans bild ensamt; de lägre gudomligheterna erhöello inga sådana.

Dessa sistnämde utgjorde en egen verld för sig, stående uti omedelbar gemenskap med människorna, anropade af dem till bistånd i lifvets bekymmer eller lifvets dagliga förrättningar. De få lemningar vi hafva qvar utaf Fornfinnarnes mythiska läror, lemna om dessa högre väsenden ganska sparsamma underrättelser; men likväl röjer man här icke otydliga spår till dikter om ursprunget både af gudar (*Theogoni*) och verlden (*Kosmogoni*). — *Flawe*, den äldsta af gudarne, derföre tillerkänd binamnet *Uffo* (den gamle), låg 30 somrar i qveden af sin moder *Flunotar* eller *Flunnotar* (kraftens, allmagnens dotter *); men ledsnade härvid, bröt sig ut och framträdde i full rustning med svärd och sköld och sadlad häst. Hans söner voro *Wäinämöinen* och *Jinارين*.

Flawe sjelf skapade icke verlden; denna var ett verk af *Wäinämöinen*, såsom han berättar det under en strid med jätten *Souffawainen*. Enligt en annan sång uppkom den af ett ägg, hvilket en mythisk fogel nedlade i *Wäinämöinens* knän, der det utkläcktes i gudens sköte, nedrullade i vattnet och sönderbrast; nedra delen af ägget gaf jorden, öfra delen den höga himmelen, af det hvita uti ägget uppkom solen, och af gulan månen, samt af äggets spridda delar stjernorna i rymden. Deremot uppgifvas människorna, återbildn af gudomligheten, vara skapade af *Flawe* sjelf, hvarföre de i gamla sånger benämnas *Flapeet* (gudabarn).

Wäinämöinen var tillika både krigets och konsternas gud, samt ursprunget till all bildning på jorden.

*) *Flunto* betyder kraft, styrka, skicklighet.

Äfvenså var han sjelf både krigare och skald, och ru-
norna tillägga honom många äfventyr. Han bar sköld
och svärd, hans hälte var utmärkt genom sin prydnad
af fogel-fjädrar, och hans rock, såsom tillhörande kri-
gets gud, anropades till skydd mot pilar och spjut.
Från honom härleder sig musikens upphof; ty han
är uppfinnare till *Kantele*, Finnarnes fornlådriga na-
tional instrument. Då han spelte det, framlockades al-
la skogens djur, björnarne lyssnade, fiskarne skynda-
de till stränderna och sjönyfverna hastade fram att
höra hans toner; och hänförd af glädje fälde han sjelf
strida tårar.

Jumarinen, luftens gud, beherrskade vädret och
vindarne; tillika har han uppfunnit bruket af jern och
jernsmide, och anropades derföre vid förfärdigandet af
goda pilar, samt vid de skador jernet förorsakat. I
sällskap med sin broder gjorde han många härfärder,
och anlidades derföre till biträde vid krigståg och resor.

Öfver åskan herrskade *Uffo*, hvarföre densamma
ännu benämnes *Ufon Juna*, *Uffosen Jyrinä* (*Ukkos*
väder, buller). Hans ursprung omtalas icke i de gam-
la sångerna, och man synes sannolikt böra antaga ho-
nom för en personifikation af *Kave*, i egenskap af
åskans beherrskare. Det är anfördt, att denne sist-
nämde erhöill binamnet *Uffo*, och han kallas oftast *Kave*,
Uffo, *Pohjan herra* (*Kave*, gubben, nordens herre);
men såsom åskans gud hette han vanligen *Uffo*, äfven
Vitfäinen (den långe), *Jfäinen* (fadren) samt *Banhamieš*
(gamle mannen). Alla dessa binamn synas hän-
tyda på sjelfva den vördnadsbjudande öfverguden. Han

gaf styrka emot troll, jättar och andra fiender, och rådde för årsväxt och goda skördar, hvarföre hans skål, *Ufon Malja*, dracks vid förrättadt vårsäde till offer och lyckönskningar för ett godt år. I egenskap af luftens gud, men under namn af *Kawe*, befriade han månen, hvilken var nära att af *Kuunnet* (eller *Rahfoi*) uppfångas och instängas i en jernbadstuga. *Ukkos* maka hette *Rauni*, eller företrädesvis endast *Mffka* (hustrun).

Såsom det ondas ursprung och gudarnes motståndare uppträder jätten *Kalewa*, stor, förfärlig och stark, hvilkens hela ätt stod i jemn strid med de förre. Han hade tolf söner; men bland dem hafva namnen bibehållet sig endast på *Hiiſi*, *Soini*, *Rihawanſkoinen* och *Lieſſöinen*. Alla voro stora och utrustade med öfvernaturliga krafter, så att de af ofantliga, lösa stenar hopstapplade höga berg, och deras unga flickor framburo stenarne dertill i sina förkläden. — Mythen om *Kalevas* söner har antingen uppkommit af eller samman smält med de fornåldriga berättelserna om Finlands äldsta bebyggare; ty dessa betecknas tydligen i de gamla sångerna genom namnet *Hiiſi*, m. m.

Utom dessa öfvergudar och väsenden af en högre ordning, kände Fornfinnarnes mythiska läror äfven lägre gudomligheter, hvilka bebodde skogar, sjöar, källor, m. m. samt anropades dels i egenskap af skyddande andar, och dels att befrämja vissa företag i lifvet, såsom jagt, fiske, o. s. v. *Sälunda* voro *Hippa*, *Hyypiö*, *Kuippana* och *Tapio* skogsgudar, och dessa, jemte *Tapios* maka, *Tapiolan Emäntä* (skogens vårdrinna), jagade villbrådet i de utställda snarorna, samt

gaf sina dyrkare rik djurfångst. — *Refri* eller *Röyry*, var boskapsskötselns och åkerbrukets skyddare. — *Sifferwo*, en gudinna, bodde vid forsar, bäckar och källor, och befordrade utter-jagt. — *Been Emäntä* (vattnets vårdarinna) gaf ett lyckligt fiskafänge. — *Maan-Saltiat*, i nyare tider *Tontut* (tomtegubbarne), befordrade lycka och trefnad i hus, och förärades därför med allehanda skänker. — *Suffamieli* var kärlekens gudinna, och bevekta alla hårda och spotska hjertan.

Men äfven om ett lif efter detta ägde de gamla Finnarne bestämda begrepp. *Tuonela* eller *Manala* hette den ort, dit de aflidnes själar samlades efter döden, och *Tuoni* benämndes den som herrskade derstädes. Också *Tuonen Neito* (dödens jungfru) omtalas i sångerna.

Af denna korta teckning synes tydligen, att Fornfinnarne haft begrepp om ett högsta väsende, upphöjdt öfver gudar och menniskor; men att deras tros-läror för öfrigt utgjorde en naturdyrkan och natur-symbolisering, hvaruti de inblandade historiska personer och deras handlingar.

Kunskapen om dessa gamla mythiska läror, erhåller man ur Finnarnes fornåldriga, inhemska sånger, kände under namn af *Runor* (*Runo*, plur. *Runot*). Dessa äro af tre slag: egentligen *Mythiska* dikter, *Besvärjelser* (*Loihtut*) och *Lyriska* qväden, af hvilka de tvenne första utgöra källan för ofvan upptagne framställningar. De bära omisskänneliga bevis om sin höga ålder, ehuru Katholska tiden öfver allt qvarlemnade spår efter sig uti dem, så att man der oftast ser på en gång i brokig blandning uppkallas hedniska gu-

dar och Katholska helgon, Wäinämöinen och Jungfru Maria, S. Marinen och St. Peter, m. fl.

II.

Första Tidsrymden.

Finlands Historia intill landets underkufwande af Swenskarne.

I gamla Svenska och Ryska sagor och krönikor, hvarutur man måste samla de få återstående nödtorftiga underrättelserna om Finska folkslagens äldsta öden, finner man oftast tre Finska stammar omnämde: *Kväner*, *Karelare* och *Tavastar*.

1. *Kvänerna*.

De historiska minnen dessa efterlemnade, äro ytterst få och obetydliga. Otvifvelaktigt hörde de till den Karelska folkgrenen, bodde i norra delen af Österbotten, ända utmed Bottniska viken, äfven på dess vstra kust, och erhöilo eller gäfvoo sitt namn åt det nuvarande Kajana, på Finska *Kainuu*. Man känner om dem endast, att de gjort ströftåg öfver fjällryggen emot Norrmännens besittningar derstädes och i Finnmarken, äfvensom man har spår att de, förenade med Karelarne, härjat kusterna af Sverige. Stundom lågo de åter i uppenbart krigsförhållande till dessa sina stamförvandter, mot hvilka de nödgades tillkalla fremmande biträde. Då Österbotten inkräktades af Sven-

skarne, kommo Kvænerna under Sveriges spira. — Detta är i korthet allt hvad historien känner om denna Finska stam.

2. *Karelarne.*

Med en utsträckning från Lappmarken intill Finska viken, upptog denna folkätts område hela det nuvarande Savolax och Karelen, samt hade Kvæner och Tavastar till grannar i nordvest och vester, och i öster och söder utbredde det sig utmed Hvita hafvet, Bjarmernas landamären, Onega, begge sidorna af Ladoga, och ned emot Ingermanland. — De äldsta underrättelserna om Karelen, lemna oss Sveriges gamla häfder. Under sina ryktbara vikingatåg härjade Svenska konungarne uti Finland, och synas tidtals hafva aftvungit dess inbyggare vissa skatter. Sålunda förtälja de historiska sagorna, att Ivar Widfadme (i 7:de århundradet) eröfrat Esthland, Liffland och Karelen, och konung Erik Wäderhatt skall hafva sköflat och äfven underkufvat sednast nämde land. Dessa föregifna eröfringar kunna icke gerna annorlunda förklaras, än såsom ett öfvergående inflytande, hvilket röjde sig genom ålagde och utbetalte skattafgifter.

Genom sitt grannskap med Ryssarne, och den då så mycket besökta delen af Östersjön, kommo Karelarne på denna sida ofta i beröring med fremmande folkslag. Den mäktiga Slavonska stammen hade, ungefär i medlet af 6:te århundradet, inträngt i det nuvarande Ryssland och der småningom grundat flera smärre stater. Oroade af inre stridigheter och buller, in-